

Aliboyeva Nilufar Mahamatali qizi

Qo'qon davlat universiteti dotsenti, PhD

nilufarmuhammadjanovna2405@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada qiyosiy lingvistik tahlilning metodik asoslari, uning shakllanish tarixi, asosiy tamoyillari va tadqiqot metodlari tahlil qilinadi. O'zbek va ingliz tillari misolida fonetik, leksik hamda grammatik sathlarda qiyosiy tahlil amalga oshiriladi. Tadqiqot natijalari qiyosiy lingvistikaning nafaqat nazariy tilshunoslik, balki tarjimashunoslik va chet tillarini o'qitish metodikasidagi ahamiyatini ham ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: qiyosiy tilshunoslik, kontrastiv tahlil, tipologik tahlil, o'zbek tili, ingliz tili, grammatika, leksika, fonetika.

Abstract

This article examines the methodological foundations of comparative linguistic analysis, its historical development, principles and research methods. Comparative analysis is carried out on phonetic, lexical and grammatical levels based on Uzbek and English languages. The results demonstrate the importance of comparative linguistics not only for theoretical linguistics but also for translation studies and foreign language teaching.

Keywords: comparative linguistics, contrastive analysis, typological analysis, Uzbek language, English language, grammar, lexicon, phonetics.

Kirish

Jahon tilshunosligida qiyosiy lingvistik tahlil tillar o'rtasidagi umumiylik va farqlarni aniqlashga qaratilgan muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda xorijiy tillarni o'qitish, tarjima nazariyasi va amaliyoti, kompyuter lingvistikasi hamda madaniyatlararo kommunikatsiya sohalarining rivojlanishi qiyosiy tadqiqotlarning ahamiyatini yanada oshirmoqda.

Qiyosiy lingvistik tahlil turli tillarning fonetik, leksik, morfologik va sintaktik tizimlarini o'zaro taqqoslash orqali ularning o'xshash va farqli jihatlarini aniqlaydi. Ayniqsa, o'zbek va ingliz tillarini qiyosiy o'rganish chet tilini o'qitish metodikasini takomillashtirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- qiyosiy-tahliliy metod;
- kontrastiv metod;
- tipologik metod;
- tavsifiy metod;
- statistik umumlashtirish metodi.

Tahlil materiali sifatida o'zbek va ingliz tillaridagi fonetik, leksik va grammatik birliklar tanlandi. Qiyosiy tilshunoslik XIX asr boshlarida mustaqil fan sifatida shakllandi. Franz Bopp, Rasmus Rask va Jacob Grimm kabi olimlar qiyosiy tadqiqotlarning ilmiy asoslarini yaratdilar.

Qiyosiy lingvistikaning asosiy vazifalari:

- tillarning tarixiy va tipologik aloqalarini aniqlash;
- til birliklarini qiyoslash;
- universallarni aniqlash;
- tarjima va til o'qitish muammolarini tadqiq qilish.

Bugungi kunda qiyosiy lingvistika nafaqat qarindosh tillarni, balki struktur jihatdan farqlanuvchi tillarni ham o'rganadi. O'zbek va ingliz tillari fonetik tizimlari bir qator jihatlar bilan farqlanadi.

O'zbek tili

- 6 ta asosiy unli fonema mavjud.
- Tovush va harf munosabati nisbatan barqaror.
- Talaffuz va yozuv o'rtasida yaqinlik mavjud.

Ingliz tili

- 20 dan ortiq unli fonemalar mavjud.
- Bir harf turlicha talaffuz qilinishi mumkin.
- Yozuv va talaffuz o'rtasida sezilarli tafovut mavjud.

Masalan:

Soʻz Yozilishi Talaffuzi

English through /θru:/

English though /ðəʊ/

English tough /tʌf/

Bu holat ingliz tilini oʻrganayotgan oʻzbek talabalari uchun muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi.

Leksik sathdagi qiyosiy tahlil

Leksik tizimlarni qiyoslash tillarning madaniy va tarixiy xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Masalan:

Oʻzbek tili Ingliz tili

ota father

ona mother

aka elder brother

opa elder sister

Oʻzbek tilida qarindoshlik munosabatlarini ifodalovchi birliklar ingliz tiliga nisbatan ancha batafsil differensiallashgan.

Bundan tashqari, ingliz tilida koʻplab xalqaro terminlar mavjud boʻlib, ularning aksariyati lotin va yunon tillaridan oʻzlashgan. Oʻzbek tili agglutinatив tillar guruhiga mansub boʻlsa, ingliz tili analitik xususiyatga ega.

Oʻzbek tili

Kitob + lar + im + dan

Bu shaklda grammatik maʼnolar qoʻshimchalar yordamida ifodalanadi.

Ingliz tili

from my books

Bu yerda grammatik ma'no yordamchi so'zlar va so'z tartibi orqali ifodalanadi.

Gap qurilishi

O'zbek tilida:

Men kitob o'qidim.

Ega + To'ldiruvchi + Kesim

Ingliz tilida:

I read a book.

Ega + Kesim + To'ldiruvchi

Mazkur tafovutlar tarjima va til o'qitish jarayonida alohida e'tibor talab qiladi. Kontrastiv tahlil o'quvchilarning til o'rganishdagi tipik xatolarini aniqlash imkonini beradi. Masalan, o'zbek tilida artikl kategoriyasi mavjud emasligi sababli talabalar ingliz tilidagi "a", "an", "the" artikllarini qo'llashda xatolarga yo'l qo'yadilar.

Shuningdek, ingliz tilidagi zamon tizimi o'zbek tilidagiga nisbatan murakkabroq hisoblanadi. Shu sababli zamon shakllarini o'rgatishda qiyosiy yondashuv samarali natija beradi. Tadqiqot davomida quyidagi xulosalarga kelindi:

- O'zbek va ingliz tillari fonetik jihatdan sezilarli farqlarga ega;
- Leksik tizimlarda milliy-madaniy xususiyatlar yaqqol namoyon bo'ladi;
- Grammatik qurilish jihatidan o'zbek tili sintetik-agglutinatив, ingliz tili esa analitik xususiyatga ega;
- Kontrastiv tahlil chet tilini o'qitish samaradorligini oshiradi;
- Qiyosiy lingvistik tahlil tarjimashunoslikda muhim metodologik vosita hisoblanadi.

Qiyosiy lingvistik tahlil tilshunoslikning muhim ilmiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, tillarning struktur va funksional xususiyatlarini chuqur o'rganish imkonini beradi. O'zbek va ingliz tillari misolida o'tkazilgan tahlil ularning fonetik, leksik va grammatik jihatdan sezilarli farqlarga ega ekanligini ko'rsatdi. Ushbu metod til

o'qitish, tarjima nazariyasi va amaliy lingvistika sohalarida samarali qo'llanilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yusupov U.K. Qiyosiy tilshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Mahmudov N. Til va tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent, 2021.
3. Abduazizov A.A. Tilshunoslik nazariyasi va metodologiyasi. – Toshkent, 2020.
4. James C. Contrastive Analysis. – London: Longman, 2017.
5. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. – Cambridge University Press, 2018.
6. Comrie B. Language Universals and Linguistic Typology. – Oxford University Press, 2019.
7. Krzeszowski T.P. Contrastive Analysis and Language Comparison. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2018.
8. Richards J.C., Schmidt R. Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. – London: Routledge, 2018.